

MARKOVITS KÁLMÁN

Adatok a gannai Esterházy-mauzóleum történetéhez

A pápai Esterházy kastély felújításával a város helytörténészei számára is egyre fontosabbá vált az egykoron Pápát is birtokoló család történetének megismerése. Az önkormányzat és több pénzügyi alap támogatásával nemrégiben került átadásra a kastély középső szárnyának első emeltén felújított termék. Munkám témája valamelyest kapcsolódik ezen egykori uradalmi központhoz, hiszen a birtokló család Gannát választotta a 19. század elején temetkezési helyéül. A pontos okát senki sem tudja, hogy miért éppen erre a kis eldugott falura esett a választásuk. Csak sejthetjük, hogy a Bakony lábánál meghúzódó, a mai nagy forgalmú utaktól is távol eső kis községet éppen a nyugalom, a halottak számára nyújtandó béke szigeteként kívánták adományozni leszármazottaik. Dolgozatomban be kívánom mutatni az épület megszületését, s néhány temetést, amelyet az elmúlt két évszázadban megőrkítettek akár a helyben lakó plébánosok tollai vagy a nagyobb közönség számára az újságok hasábjain elterülő cikkek sorai.

Az Esterházy-mauzóleum építése

Az építtető, Esterházy Miklós választása első alkalommal valószínűleg nem is Gannára esett. Ekkortájt Devecserben építették át a templomot, amelynek megvizsgálásával Charles de Moreau,¹ francia építész lett megbízva. Az ő véleménye alapján azonban az altemplom építését itt el sem kezdték, mivel az annak kijelölt terület amúgy is túl mélyen feküdt, s a talajvíz magas állása miatt nem lett volna kivitelezhető az elképzelés.² Moreau az Esterházy család több ágának is teljesített megrendeléseket. Többek között 1794 és 1805 között az ő tervei alapján építették át a kismartoni barokk kastély homlokzatát klasszicista stílusban, görög oszloprenddel.³ A későbbiek folyamán a család grófi ága is több munkát adott neki: ő tervezte meg végül a nagygannai a plébániatemplomot és a csákvári kastélyt.⁴

¹ 1758-1841 között élt. A magyarországi művészet története. Szerk.: Fülep Lajos. Budapest, 1970. 295. (a továbbiakban: Fülep, 1970.)

² Varga Péter Pál: A gannai Esterházy-mauzóleum. In: Honismereti tanulmányok. Szerk.: Dreisziger József - Rácz István. Pápa, 1970. 90. (a továbbiakban: Varga, 1970.)

³ Fülep, 1970. 295.

⁴ Beke László – Gábor Eszter – Prakfalvi Endre – Sisa József – Szabó Júlia: Magyar művészet 1800-tól napjainkig. Budapest, 2002. 12. (a továbbiakban: Beke – Gábor – Prakfalvi – Sisa – Szabó, 2002.)

A templom építését végül 1813-ban kezdték el és 1818-ban már felszentelésre is került az új épület. Bár az idős Esterházy Miklós 1852-ben úgy emlékezett vissza, hogy az építkezések megkezdésére 1808-ban került sor, s 10 évig tartott, bizonyosan állíthatjuk, hogy a templom és mauzóleum együttesen öt év alatt készült el.⁵ A kivitelezést először Joseph Czehmaister tatai építómesterre bízta, akinek azonban Moreau tervei túl sok újdonságot tartogattak, ezért azt mindig meg kívánta változtatni.⁶ Az állandó viták elkerülése érdekében végül felkérték Franz Josef Engel bécsi építész a munkálatok folytatására, aki ekkor a herceg Esterházyaknál volt építési felügyelő.⁷

A remek tervezés és kivitelezés mellett a belső díszítésre is a kor egyik legkiválóbb mesterét, a bécsi Joseph Kliebert⁸ fogadták fel. Ebben az időben ő volt a bécsi császári „szobrászati tanoda” igazgatója. Hazai munkái között tartjuk számon a pannonhalmi könyvtár királyszoit, az ikervári Batthány-kastély és a Keglevich-család kistapolcsányi kastélyának kerti szobrait.⁹ Tanítványai közé sorolhatjuk Huber Józsefet, valamint Ferenczy István is szeretettel emlékezik meg róla négyévi bécsi tartózkodása alatt.¹⁰ Klieber személyesen jött el Gannára, s a helyszínen készítette el a máig fennmaradó szobrokat és domborműveket.¹¹ E szobrok a bejáraton belépve, s jobbra haladva a következők: Keresztelő Szent Jánost, Szent Annát a kicsi Máriával és Szent Pétert a kulcsokkal. A túoldalalon ugyanúgy az ajtótól kezdve találjuk Szent Józsefet, Szűz Máriát a gyermek Jézussal és Szent Pált a karddal. Mindezt jól kiegészíti a négy lapos dombormű, amely Jézus szenvedéstörténetét ábrázolja az olajfák hegyi jelenetétől egészen a sírba helyezéig. Az oltár fölött látható a Fájdalmas Szűzanya carrarai márvány szobra, amelyet 1870-ben adományozott Esterházy Móric a templom számára.¹²

A kripta kör alaprajzú, mely az itáliai keresztelő kápolnákat idézi. Egy csehboltozatos kerengőből közelíthetők meg az oldalfülkék, ahol a koporsók és szarkofágok találhatóak, s ehhez kapcsolódik egy oldalszárny. A kripta közepén egy kettős korpuszú kereszt helyezkedik el, melyre IX. Pius adott privilégiumot. A kápolnából 1936-ban Esterházy Móric nyitott egy nyolcszögletű kriptateret. Bejárata egy grif-

⁵ Rác István: Bakony alján, erdő szélén... Döbrönte és Ganna életének alakulása a XIX. és a XX. században. (Jókai füzetek, 7.) Pápa, 1993. 17. (a továbbiakban: Rác, 1993.)

⁶ Stankovics Marianna: A gannai Esterházy-mauzóleum. Ganna, é. n. 4. (a továbbiakban: Stankovics, é.n.)

⁷ Rác, 1993. 17. - A nagyannai templom mellett a csákvári kastély kivitelezését is ő irányította. Beke – Gábor – Práknálvi – Sisa- Szabó, 2002. 13.

⁸ 1773-1850 között élt. Fülep, 1970. 348.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo. 348-350.

¹¹ Varga, 1970. 92. - Ellentmondani látszik ennek az adatnak A magyarországi művészet története c. kötetben olvasottak, miszerint Klieber sohasem járt személyesen Magyarországon. – Fülep, 1970. 348.

¹² Uo. 92.

fes bronzkapu, mely fölött Esterházy Alajos szarkofágja látható. Felirata: Amori et dolori, azaz A szeretetnek és a fájdalomnak. A kivitelező Apos Brúnó volt, aki viszont a szigetelésre nem fordított kellő figyelmet, s a talajvíz állandó problémát okoz ezen a területen.¹³ A mai napig él a történet, miszerint egyik este szentmise közben a résztvevők arra lettek figyelmesek, hogy valaki „kopogtat” a kriptában. A szertartás végeztével levonultak, s azt tapasztalták, hogy a talajvíz annyira feljött, hogy a koporsók „úszni” kezdtek a víz felszínén, s eljutva a bronz kapuig, azt ütögették. Ezután az itt elhelyezett családtagokat kimentették és ugyan összezsúfolva, de a korábban elkészített kriptatérben helyezték el immáron örök nyugalomra.

A templom nagyobb volumenű felújítására 1872-ben került sor. Ekkor pár lábbal magasították a kupolát, s a réz tetőt leszedve kőpala fedést kapott. Végül az ez idáig hiányzó aranyozott kereszt is elfoglalhatta méltó helyét a kupolán. A kőpala viszont nem bizonyult elég tartósnak, mivel már 1879-ben ezt is el kellett távolítani és újból rézzel fedni. A ma is meglévő bádoggal a templom 1918-ban kapta meg, miután a réz tetőt hadászati célokra az I. világháborúban eltávolították.¹⁴

Érdekesség, hogy a templom körül egy park helyezkedik el, melynek felmérését 1977-ben Péti Miklós végezte el. Nagyjából egy idős lehet a templommal, hiszen azt korábban egy fenyves vette körül. A létesítésének az oka kettős célt szolgálhatott: elsősorban a templom körüli feltöltés eltakarása, mintha az természetes kiemelkedésen állna, másodsorban a hegyaljai környezetben az ott ritka, idegen hatású fenyők az előkelő elzárkózás, elkülönülés jelképei is.¹⁵

Temetkezések Gannán

A templom 1818-ban került felszentelésre, s egy, az Esterházy Kastély- és Tájmuzeumban fellelt irat szerint még ebben az évben Gannára hozatott a család korábban elhunyt tagjai közül hat fő. Barcza prefectus 1818. augusztus 12-én kelt levelében tudatja a tiszttartóval, hogy a hat koporsó milyen módon, mely sorrendben érkezik meg végső állomására. Név szerint a következő családtagok kerültek ekkor átszállításra: János és grófnéja, Changlaun, egy grófkisasszony, Ferencz (tatai), Camellerins. Az irás szerint *“A további dolog eránt a Mtgos Grófnak tulajdon parantsolatja fog várattatni.”*, amelyről azonban semmit sem tudunk.¹⁶

Egy 1944. július 1-én a sírboltban örök nyugalomra helyezett földi maradványokról készült névjegyzék szerint a következő Esterházyakról lehet szó a korábban említett levélben:

¹³ Stankovics, é.n. 6.

¹⁴ Varga, 1970. 92.

¹⁵ Péti Miklós: A gannai Esterházy-mauzóleum kertjének felmérése. 1:200. Veszprém, 1977. 3.

¹⁶ Esterházy Károly Kastély- és Tájmuzeum. (a továbbiakban: EKKT) Barcza Prefectus levele. Esterházy iratok. 63. 11. 20.

Ssz.	neve	szülői	született	meghalt	Megjegyzések
1.	Gróf Esterházy Ferenc kancellár az aranygyapjas r. lovagja	Gróf Esterházy Ferenc, tárnokmester Pálffy Szidónia grófnő	1712. IX. 19. Pápa	1785. XI. 7.	Durville Antónia bárónő férje, cseklészi ág őse, Miklós nádor dédunokája, Miklós koronaőr és Károly püspök fivére.
2.	Pálffy Mária Anna grófnő	Gróf Pálffy Miklós Althann grófnő	1747. XII. 28. Wien	1799. VI. 3. Wien	A 3. sz. gróf Esterházy János neje, a 12. és 14. sz. anyja
3.	Gróf Esterházy János	Gróf Esterházy Miklós, koronaőr Lubomiroka hgnő	1748. VI. 5. Wien	1800. II. 25. Wien	A 2. sz. Pálffy Mária Anna grófnő özvegye, a 12., 14. sz. apja és a 6. 9. sz. fivére
4.	Esterházy Ludovica grófnő	Gróf Esterházy Miklós 14. sz. Roisin M. Fr. Romana örgr. nő 13. sz.	1809. IV. 24. Wien	1809. VI. 3. Pozsony	A 8, 20, 21, 24, 29. nővére
5.	Chanclos Mária Josepha grófnő	de Retz Chanclos Károly gróf du Bost d'Esch M. L. bárónő	1741. III. 17. Eruxelles	1810. XI. 17. Wien Kürtneretr. 41.	A 13. sz. Roisin M. Fr. Romana örgrófnő nagynénje.
6.	Gróf Esterházy Ferenc (tatai) nápolyi követ az aranygyapjas r. lovagja	Gróf Esterházy Miklós Lubomiroka hgnő	1746. XI. 21.	1811. III. 27. Wien	Starhemberg grófnő férje. A 3. sz. E. János gr. és a 9. sz. gr. Fekete J-né testvére. Felirat: 1910. III. 22. 1-6-ig 1818. augban szállítottak Gannára ¹⁷

¹⁷ A nagyméltóságú fraknói Esterházy grófi család nagygnai sírboltjában földi nyugalomra helyeztek névjegyzéke. Készült: 1944. július hó. 1. (lelőhely: Gannai Plébánia Hivatala – a továbbiakban: GPH)

Gróf Esterházy Miklós temetése

Plosszer Ferenc,¹⁸ aki 20 éven keresztül volt hűséges lelkipásztora nagygannai híveinek kezdte el vezetni a plébánia évkönyvét. Ebben az 1856-os évből jegyezte fel gróf Esterházy Miklós temetésének menetét, amely a következőképpen zajlott le: *„Ez év legfőbb eseménye gróf Esterházy Miklós a templom és sirbolt építtetőjének eltemetése. Irántai hálából öt évenként Sz. Miklós napján üdvözlő irattal megtiszteltem, többnyire saját kezével írt levélben az üdvözlőt megköszönte, s hő óhaját nyilvánítá Gannára jönni, itt ájtatosságát végezni, de mint irá addig nem, míg egy szoba építtetni nem fog. A szobára nézve a terveket Riesz főmérnök úr megcsinálta, de valamint sok más, ez is csak tervezet maradt, és e tervezet meghiusulásával a másik t. i. Gannáni megjelenése elmaradt. Elmaradt? Nem? Ő megjött, hogy többé ne távozzék, hogy halandó része itt várja a kedveseivel való egyesülést. Ez évi februárius 18-án volt ama nap, mely egy határozott katolikus, szeretettel teljes, nagylelkű életnek véget vetett Bécsben. A tudósítás, mely e gyász hírt hozta, mélyen meghatott.*

Februárius hó 20-án elkezdték készíteni a gyászravatalt, s azon éjjel-nappal 12 mesterember dolgozott szakadatlanul. A plébánia ház ekkor egy nagy város vendéglőjéhez hasonlított, melybe a kocsik ki be jártak, fát, deszkát, posztót, gyertyát szállítván, mások pedig a felügyelőket, nézegetőket vivén. Febr. 25-én reggel 10 óra tájban a halottas kocsis megérkezett Földő Kőszeghy József pápai plébános¹⁹ kíséretében, s rövid beszterelés után a test az oltár előtti ravatalra tétetett, hol két nap feküdt az uradalmi hajduk disz őrizete, s a gannai hívek buzgó imádkozása mellett. Febr. 25-én volt a temetés iszonyú néptömeg jelenlétében, mely az ajtókat valósággal ostromolta, s betöréssel fenyegette. A papság is igen jól volt képviselve. Temetésére M. Deáky Zsigmond felszentelt püspök s győri kánonok²⁰ egy kitűnőleg szelíd leereszkedő kedves személyiség hivatott meg. A temetési rend és szertartás általam a jegyzőkönyvben terjedelmesen leíratott, mit itt ismételni feleslegesnek tartok, azért csak néhány tapasztalatnak adok helyet. Az uradalmi igazgatás Bocskay²¹ Ignác úr a külső szint meg akarta menteni, anélkül hogy neki a valóság megfeleljen, innen gyakori ellentét a pazar fény, s a szegényes krajczáros gazdálkodás közt. Bécsből a test vasúton szállítottott és pedig portéka gyanánt a szokott mód szerint megmérve.

¹⁸ 1815-1877 között élt. 1848. január 30-tól vezette a plébániahivatalt. Pfeiffer János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára. 1630-1950. Püspökei, kanonokjai, papjai. München, 1987. 174-175. (a továbbiakban: Pfeiffer, 1987.)

¹⁹ 1786-1873 között élt. 1850 szeptemberétől lett pápai plébános, mely hivataláról 1871-ben mondott le. Pfeiffer 1987, 645.

²⁰ 1795-1872 között élt. Császár Ferenc – Bálint Gyula: Dante első magyar fordítói. In: Irodalomtörténeti közlemények. 1910/2. sz. 162.

²¹ A nagygannai plébánia évkönyve 1868-ig. 32. (lelőhely: GPH)

A templom eleje fekete posztóval behuzatott a ravatal pompásan elkészített, de a 120 gyertyát körülötte meggyújtani csak akkor lehetett, amidőn a temetésnek órája elközelgett. Volt requiem, glóriosum, a sírboltban két mise, az uradalom minden plébániájában 4 mise rendeltetett anélkül, hogy akár a fungenseknek, akár a misézőknek egy krajcár is adatott volna, sőt egyetlen egy gyertya se osztogattatott, s a megmaradt gyertyák is elszállítottak volna, az ellen fel nem szólalunk, egy fele a gannai templomnak hagyatott. - Nekem adtak ugyan 200 frot, de ezért 12 mesterembert egy hétig, a jövő menő kocsisokat, uradalmi embereket mindennel el kelle látni. A test idehozatal utánna való vasárnap, s a temetés napján 3 nagy ebédet kelle adni, 7 személy 3 nap nálam volt szállásolva, úgy hogy e napok végeztével egészen kifogytunk mindenből. Azonban hálásan elismerem, hogy a gannai szegények közt 100 pengő forint osztatott ki. A grófi családból jelen volt Miklós két fiával Miksa s Miklóssal, s ezek nevelőjével Orbán györmegyei áldozárral, és Pál, ki a forradalom után, melyben szinte részt vett, csak nem régen kapott szabadságot hazájába visszatérni, és ki csak kevéssel ezelőtt ú. m. múlt évi Nov. 22én nősült meg elvevén Esterházy Ilka kisasszonyt. A harmadik testvér Móric ekkor Rómában lévén követ meg nem jelenhetett. A boldogultnak végakarata volt, hogy nejével egy momentumban tetessék, és pedig ő alolról, neje felülről, amiért boldogult nejének koporsója helyéből kiemeltetett, s majd 4 napig a sírbolt padlózatán hevert. - Feliratott mindeddig egyikök se kapott.²²

A későbbiekre vonatkozóan Tóth Lajos ügyész 1856. február 24-én kelt levele ad számunkra útmutatást, aki kéri a plébánost, hogy a „Gróf Uraknak akarata lévén... minden uradalmi Egyházban... 26^a és 27^a csendes kis gyász mise áldozatok tartassanak.”²³ E levél több másolatát megtaláltam más plébániákon is, így valószínűsíthető, hogy az uradalomhoz tartozó összes plébániára megérkezett.

További temetkezések

Gróf Esterházy Pál – aki 25 évvel Miklós után, 1877-ben halt meg – temetéséről a Pápai Lapok a következő sorokat írta: „*A temetési szertartás szombaton reggel 8 órakor vette kezdetét. A templom, dacára annak, hogy jó nagy, csakhamar megtelt. A padok legnagyobb részét a küldöttségek foglalták el, a megmaradt helyre a közönség egy része ment, míg a legnagyobb rész kívül a templom előtti téren volt, hol a helybeli honvéd-zászlóaljok tartották fenn a rendet. - A gyászmisét Pribék felszentelt püspök²⁴ ő multga tartotta nagy számú segédlet mellett. A gyászoló grófi család az oratoriumban foglalt helyet. Valóban megható volt látni, midőn sokaknak szeméből a meghatottság, részvét, vagy a fájdalom könyei hullottak alá, mert csak ekkor tűnt*

²² Uo. 33.

²³ Tóth Lajos levele a plébániára. (lelőhely: GPH)

fel, kit vesztettünk el! A gyászmise és szertartás végeztével a holttestet leemelték a ravatalról, s a halottas kocsira helyezték, hogy a családi sírboltba, Gannára, a feltámadás napjáig tartandó nyugalomra tegyék. A koszorukat külön kocsin vitték utána, s ezt követték legelőször a családba tartozók fogatai, melyek után a kocsik egész beláthatatlan hosszú sora következett. - Gannán az isteni tisztelet tartása a holttestnek beszentelése után a szertartás véget ért... Áldás legyen a dicső emlékü gróf hamvaira!”²⁵

1915-ben halt hősi halált az előbbivel hasonló nevű Esterházy Pál gróf.²⁶ Az ő temetéséről így fogalmaz a Pápai Lapok írója: „Esterházy Pál gróf holtteste... szombaton a hajnali vonattal érkezett városunkba és a plébánia nagytemplomban lett ravatalozva. A gróf ezredének egyenruhájában, a koszoruknak megszámlálhatatlan sokaságától, s signum laudis és vaskereszt érdemjeleivel borítva feküdt a ravatalon a kegyuri főtemplomban hétfőn délelőttig. A ravatalt felváltva a gróf hajdui, erdészei és huszárezredünk altisztjei őrizték. A ravatalt állandóan sokan keresték fel és imádkoztak a gróf lelki üdvéért. A hivatalos gyászmise hétfőn reggel 9 órakor lett megtartva, mely alkalommal a templom hajója zsúfolásig megtelt gyászoló közönséggel. A szentélyben a grófi család tagjai foglaltak helyet. A gyászszertartáson az összes állami, városi és megyei és katonai testületek vettek részt. A misét és gyászszertartást Kriszt Jenő esperes-plébános²⁷ fényes segédlettel celebrálta, ugyancsak ő tartotta a gyászbeszédet is, amely költői szépségekben gazdag volt. Vigasztalta a megjelent vérző szívű gyászoló családot és a nagy közönséget, hogy ha a háború után visszatérnek dicsőséggel koszorúzott katonáink és egy nemzet örömujjongása fogadja őket, szemük a hitnek fényénél látni fogja Esterházy Pál grófot is, hadi kitüntetések mind elhomályosodnak a mai hősi díszruha mellett, melyet angyalkarok napfényből fontak a hithű, bátor és jószívű kegyúrnak és faragatlan harctéri keresztje, mely most fejfáját díszíti, ez lesz az Esterházy-sírbolt legdrágább ékessége. A megrendítő gyászszertartás után a holttestet az utcán lévő grófi gyászkocsira helyezték és megindult az ezrekre menő gyászközönség Nagyganna felé. A menetben Remete Aladár százados vezetése alatt huszárezredünk egy lovas díszszázada és egy gyalogos díszszakasz vett részt. Az összes templomok harangzúgása és a helybeli cigányzenekarok gyászmuzsikája mellett értek a Jókai Mór utca végén levő Csóka vendéglőig, ahol rövid időre megállt a gyászmenet. Kriszt Jenő esperes-plébános itt újra beszentelte a holttestet,

²⁴ Pribék István József. 1814-1898 között élt. 1873-tól lorymai felszentelt püspök. Pfeiffer, 1987. 177-178.

²⁵ Gróf Esterházy Pál. In: Pápai Lapok. 1877. 07. 29. 1.

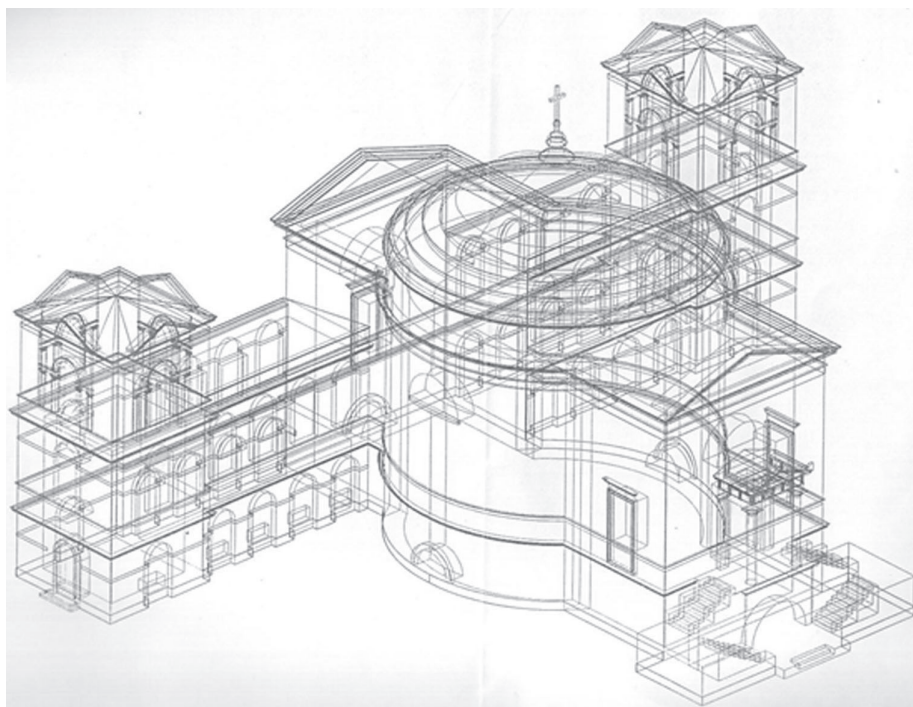
²⁶ 1915. június 16-án halt meg az orosz fronton. A gróf a 7. császári és királyi „Vilmos” huszárezred századosa volt. Nemsokkal halála után postumus a német II. osztályú Vaskereszt kitüntetését kapta meg. Fejes Sándor: Huszárok Pápán. A magyar királyi 7. honvéd huszárezred története a dokumentumok tükrében. Pápa, 2000. 112. (a továbbiakban: Fejes, 2000.)

²⁷ 1863-1923 között élt. 1897-től plébános Pápán és kerületi esperes 1907-től. Pfeiffer, 1987. 652.

a díszszakasz sortüzet adott és a holttest tovább folytatta útját Nagyannára, ahol a plébánia-templomban lett újból felravatalozva. A holttestet Wuest Ferenc uradalmi felügyelő, a Vilmos huszárok 6 altisztje, uradalmi erdészek és alkalmazottak kísérték Nagyannára.”²⁸

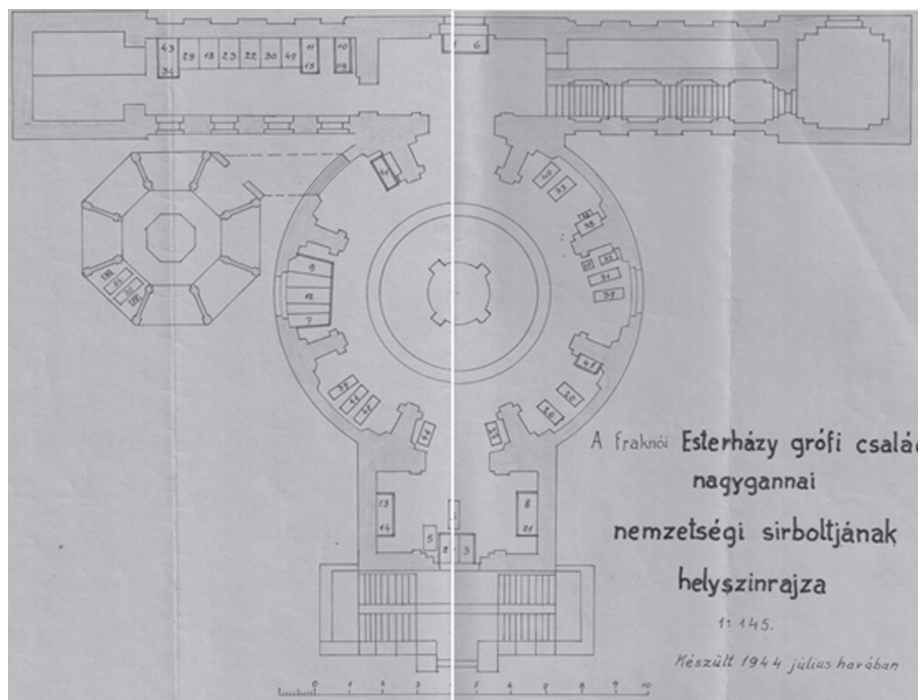
Az építető gróf Esterházy Miklós elképzelését, miszerint a Gannán felépített mauzóleum méltó nyughelye lesz elődeinek és utódainak egyaránt, az elmúlt két évszázad igazolta. Sajnálatos módon a temetkezési helyül szolgáló építmény teljes körű kutatásáról szinte teljesen elfeledkeztünk. Jelen munkám csak előzménye lehet egy nagyobb tanulmánynak, amelyben a források összegyűjtését és elemzését követően bemutatásra kerül a templom és sírhely építéstörténete, az elmúlt évszázadok apró változásai és az itt örök nyugalomra helyezett Esterházy-család egyes tagjainak minél részletesebb bemutatása.

Melléklet

1. ábra Kalamár, Stefán: A gannai Esterházy-mauzóleum felmérése. 3.

²⁸ Esterházy Pál gróf temetése. In: Pápai Lapok. 1915. 07. 11. 2.

2. ábra A fraknói Esterházy grófi család nagygnai nemzetiségi sírboltjának helyszínrajza, 1944.